

Τα Νοσηλευτικά Ιδρύματα στην Κέρκυρα από την Εποχή της Βενετοκρατίας μέχρι την Ίδρυση Του Γενικού Νοσοκομείου Κέρκυρας

Μαρίνα Κουρή

Φιλολόγος – Υποψήφια Διδάκτορας

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΙΟΝΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ**

Λέξεις-κλειδιά

Κέρκυρα, νοσοκομείο (αστικό στρατιωτικό, αγγλικό), εκθετοκομείο, λοιμοκαθατήριο, φρενοκομείο, Γενικό Νοσοκομείο

Υπεύθυνη Επικοινωνίας:

Μαρίνα Κουρή,

Προσαλένδου 41, 49100 Κέρκυρα

Τηλέφωνα: 2661400013 / 6973049988

e-mail: marina_kouri8@yahoo.gr

Περίληψη

Η Βενετία κατέλαβε την Κέρκυρα το 1386 και καθ' όλη τη διάρκεια της Βενετοκρατίας θεσπίστηκαν κανόνες και ιδρύθηκαν χώροι νοσηλείας για την οργάνωση της Δημόσιας Υγείας. Η προσπάθεια αυτή συνεχίστηκε με την άφιξη των Γαλλικών και εν συνεχεία των Αγγλικών δυνάμεων κατοχής στο νησί.

Εισαγωγή

Στα Ιόνια Νησιά, λόγω της διαφορετικής τους ιστορικής πορείας, τα πρώτα νοσοκομεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα ιδρύθηκαν κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας. Τα νοσοκομεία της εποχής εκείνης δεν είχαν την έννοια των σημερινών νοσοκομείων και δεν περιέθαλπαν μόνο αρρώστους, αλλά και τους γέροντες, καθώς και τα νόθα παιδιά και τους άστεγους ξένους. Έτσι τα νοσοκομεία της Επτανήσου, τουλάχιστον αρχικά, αποτελούσαν παράλληλα εκθετοκομεία και φτωχοκομεία, για αυτό και χαρακτηρίζονται ως «σπιτάλια» (όρος που παράγεται από τη λατινική λέξη *hospitalis* που σημαίνει καταφύγιο, άσυλο και ξενώνας).

Νοσοκομεία – Ξενώνες (σπιτάλια)

Το πρώτο νοσοκομείο – ξενώνας στην Κέρκυρα δημιουργήθηκε το 1466 από την Αδελφότητα των Αγίων Ιακώβου και Χριστοφόρου, με άδεια του Αρχιεπισκόπου Martinus de Bernardini¹, με σκοπό «να γίνονται δεκτοί ασθενείς, πτωχοί, μέλη της αδελφότητας και οι διερχόμενοι εκ Κερκύρας και έχοντες ανάγκη στέγης και περιθάλψεως, προσκυνητές των Αγίων Τόπων (pellegrini)». (1)

Νέο παρόμοιο ίδρυμα λειτουργούσε γύρω στο 1600 στο καθολικό μοναστήρι της Αγίας Ιουστίνης (Santa Giustina) στη Γαρίτσα από τους μοναχούς του τάγματος του Αγίου Φραγκίσκου. Εκεί αρχικά νοσηλεύονταν μόνο οι άρρωστοι μοναχοί και παρεχόταν άσυλο στους προσκυνητές των Αγίων Τόπων. Ωστόσο, σύμφωνα με τον από 6 Μαΐου 1628 κανονισμό του απεσταλμένου επιθεωρητή Alivise Civran, επιτρέπονταν να δέχεται και τους ασθενείς ναυτικούς των Βενετικών γαλέρων, οι οποίοι έπασχαν μόνο από πυρετό και οι οποίοι διέθεταν πιστοποιητικό από τον

¹ Martinus de Bernardini: Ενετός πολίτης και εφημέριος του ναού του Αγίου Παντελεήμονος επί Πίου II.

χαιχειρουργό του πλοίου, ο οποίος υποχρεούνταν να παραδίδει τους ασθενείς στον ηγούμενο του μοναστηριού. Το μοναστήρι διαλύθηκε από τους Αυτοκρατορικούς Γάλλους (1807-1814). (1)

Επίσης, σύμφωνα με μαρτυρία του Σ. Κατσαρού (2), λειτούργησε από το 1633 ένα ακόμη νοσοκομείο – σπιτάλι, το οποίο στεγάστηκε σε δύο σπίτια που άφησε με διαθήκη του ο Δημήτριος Παύλου.

Νοσοκομείο - Εκθετοκομείο (Ospitale De Bastardeli)

Στην Κέρκυρα λειτούργησε και ένα αστικό νοσοκομείο – εκθετοκομείο, για να αντιμετωπιστεί το κοινωνικό πρόβλημα των νόθων παιδιών.

Η απόφαση για την ίδρυση του ορφανοτροφείου – εκθετοκομείου άρθηκε το 1666 μετά από πρόταση των συνδίκων στο Συμβούλιο της Κέρκυρας (3,4), και η κατασκευή του ξεκίνησε το 1671 από τον Προνοητή Domenico Gritti. Το κτίριο ήταν διώροφο και περιελάμβανε από τέσσερα δωμάτια σε κάθε όροφο.

Σύμφωνα με τον Στ. Βλασσόπουλο², το βρεφοκομείο βρισκόταν κοντά στη Βασιλική Πύλη (Porta Reale), συντηρούνταν από τη Διοίκηση και φιλοξενούσε τα χρόνια της Βενετοκρατίας 60-80 έκθετα παιδιά (5).

Η ανώτερη διεύθυνσή του είχε ανατεθεί σε γιατρό και η εσωτερική διεύθυνση σε επόπτρια (Priora). Στο ανώτερο προσωπικό του ανήκε και ο εφημέριος, που εκτελούσε και τα καθήκοντα του δασκάλου. Το κατώτερο προσωπικό αποτελούσαν οι τροφοί, που εκτελούσαν την εσωτερική υπηρεσία του καταστήματος.

Η κατάσταση του ιδρύματος αυτού δεν ήταν καλή μέχρι την άφιξη των Αυτοκρατορικών Γάλλων, οι οποίοι εφάρμοσαν μέτρα για τη βελτίωση της λειτουργίας του. Η θνησιμότητα των νόθων ήταν μεγάλη. Μεταξύ των ετών 1770 και 1820 έγιναν δεκτά στο ορφανοτροφείο της Κέρκυρας 1439 παιδιά, από τα οποία πέθαναν 1088, δηλαδή παρέμειναν 351. Η υψηλή αυτή νεογνική και παιδική θνησιμότητα οφείλεται στις οικονομικές, επιδημιολογικές και περιβαλλοντικές συνθήκες της εποχής. (6)

Στρατιωτικά Νοσοκομεία (Ospital delle Milizie)

Τα δύο στρατιωτικά νοσοκομεία βρίσκονταν στις άκρες των δύο πλατειών της Κέρκυρας (άνω και κάτω πλατεία) και είχαν συνολική δυναμικότητα διακοσίων εβδομήντα έξι κρεβατιών, σύμφωνα με τον Βαρόνο Θεοτόκη.

Το βρισκόμενο στη νότια πλευρά ήταν τριώροφο με 56 κλίνες σε κάθε όροφο και το ευρισκόμενο στη βόρεια πλευρά (εκεί που βρίσκεται σήμερα το Παλάτι

2 Ο Στ. Βλασσόπουλος ήταν Amministratore del Governo επί Αυτοκρατορικών Γάλλων, για αυτό και οι πληροφορίες του είναι υπεύθυνες.

των Αρμοστών) ήταν διώροφο με 54 κλίνες σε κάθε όροφο. Στο κτίριο ήταν ενσωματωμένη και η πύλη του Αγίου Νικολάου, η οποία σώζεται μέχρι σήμερα. Εκεί υπηρετούσαν κυρίως Βενετοί στρατιωτικοί γιατροί, αλλά και ντόπιοι, ακόμη και κουρείς φλεβοτόμοι. Ωστόσο, υπάρχουν παραδόσεις ότι στα ιδρύματα αυτά επικρατούσε μεγάλη έλλειψη καθαριότητας. (6)

Λοιμοκαθακτήριο (Lazzaretto)

Το λοιμοκαθακτήριο ιδρύθηκε στα 1588 στο μικρό νησάκι Λαζαρέτο³, που παλαιότερα ονομαζόταν νησί του Αγίου Δημητρίου από τον ομώνυμο ναό που υπήρχε σε αυτό, με στόχο την προστασία του πληθυσμού και των στρατευμάτων από τα λοιμώδη νοσήματα.

Το κτίριο ήταν τετράπλευρο, σε σχήμα ορθογώνιο. Ήταν περικλειστο με μία μόνο είσοδο και διέθετε πυργίσκους σε καθεμιά από τις γωνίες του, για καλλίτερο έλεγχο και μεγαλύτερη ασφάλεια.

Αστικό Νοσοκομείο - Πτωχοκομείο

Στις αρχές του 18ου αιώνα ιδρύθηκε και το πρώτο νοσοκομείο της Κέρκυρας κοντά στο παλάτι του Βαΐλου⁴ (Δικαστικό Μέγαρο). Τα χρήματα για την ίδρυσή του προέρχονταν από κληροδότημα του ιερέα Νικολάου Δούλη, ο οποίος, τον Ιούλιο του 1715, λίγο πριν πεθάνει, παρέδωσε στον έμπορο Ιωάννη Δηλώτη ποσό για την εξεύρεση οικήματος με σκοπό την περίθαλψη φτωχών ασθενών. Η πολιορκία της Κέρκυρας από τους Τούρκους το 1716, η οποία επέφερε κακουχίες και επιδημικές αρρώστιες στον πληθυσμό της πόλης, ανάγκασε το Δηλώτη να δαπανήσει τα χρήματα για τους δεινοπαθούντες του πολέμου και κατά συνέπεια δεν κατόρθωσε να εκπληρώσει την επιθυμία του εκλιπόντος για ίδρυση νοσοκομείου - πτωχοκομείου. Ωστόσο, το 1726 ο Δηλώτης, αφού πρώτα έλαβε εδαφονομική μικρού οικοπέδου κοντά στο Βαϊλάτο, έκτισε μικρή οικοδομή, δαπανώντας εξ ιδίων χρήματα, την οποία εξόπλισε με έπιπλα, καθώς και με τον απαραίτητο ιματισμό. Επίσης, ανέλαβε την υποχρέωση να εφοδιάζει το νοσοκομείο εφ'όρου ζωής με τα αναγκαία φάρμακα και να παρέχει τη μισθοδοσία σε δύο ιατροχειρουργούς.

Αρχικά τα πενιχρά οικονομικά μέσα του νοσοκομείου δεν επέτρεπαν την περίθαλψη άνω των δύο ασθενών, ενός ορθόδοξου και ενός καθολικού. Σύμφωνα με μαρτυρία του Στ. Βλασσόπουλου: «Στην αρχή το φιλανθρωπικό αυτό ίδρυμα προικίστηκε από τον ιδρυτή του με μικρά εισοδήματα για τη συντήρησή του. Στη συνέχεια όλο και αυξήθηκαν με της διαθήκες πολλών ευσεβών ανθρώπων που πεθαίνοντας άφη-

3 Τα Λαζαρέτα ιδρύθηκαν για πρώτη φορά στη Βενετία το 1423 και πιθανώς οφείλουν την ονομασία τους στον Άγιο Λάζαρο, προστάτη των λεπρών.

4 Το αξίωμα του Έπαρχου με διοικητικά και δικαστικά καθήκοντα.

σαν κληροδοτήματα σε αυτό το νοσοκομείο, τα οποία πρέπει να θεωρηθούν αρκετά, ώστε τώρα να μπορεί άνετα να συντηρεί 18 αρρώστους, ίσως δε και περισσότερους. Γίνονται δεκτοί χωρίς διάκριση τόσο του ενός δόγματος όσο και του άλλου. Οι αρρώστοι έχουν καλή μεταχείριση και επικρατεί σε αυτό η αγάπη και η τάξη». (6)

Από το 1758 οι φαρμακοποιοί της πόλης ανέλαβαν την υποχρέωση να χορηγούν στο νοσοκομείο τα αναγκαία φάρμακα δωρεάν, εκ περιτροπής ένα μήνα ο καθένας.

Επίσης, το 1773, ο αιδεσιμότατος Ιάκωβος Φραγκίσκος Κανάλ με την από 6 Ιανουαρίου διαθήκη του, που συντάχθηκε στη Βενετία, άφησε ολόκληρη την περιουσία του στο Νοσοκομείο, υπό τον όρο να τεθεί το κεφάλαιο στο Ενεχυροδανειστήριο⁵ και να προστίθενται σε αυτό οι τόκοι μέχρι τη δημιουργία ικανού ποσού για την ανεγέρση νέου νοσοκομείου στην πλατεία της πόλης.

Το 1820 η Ιόνιος Βουλή, σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν. 32 (ΦΕΚ 127/22-05-1820), όριζε ότι οι εισπράξεις και οι πληρωμές που έχουν σχέση με τα Εκκλησιαστικά και Αγαθοεργά Καταστήματα θα ορίζονται πλέον από το Ιόνιο Κράτος, μέσω του Γενικού Διαχειριστή – Επιτρόπου (Amministratore Generale). Συνεπεία του νόμου τούτου η περιουσία του νοσοκομείου δημεύτηκε και περιήλθε στην Κυβέρνηση και παραχωρήθηκε για τη χρήση του νοσοκομείου «εκτεταμένον οίκημα εν Μανδουκίω εις θέσιν Καρτέρια». (7) Το οίκημα αυτό ανήκε στην Εγχώριο Διοίκηση.

Το Αστικό Νοσοκομείο τον Ιούλιο του 1851 μεταφέρθηκε από τα Καρτέρια του Μαντουκιού σε οίκημα μπροστά από τις Φυλακές⁶, το οποίο αρχικά προοριζόταν για κατοικία του Διευθυντή των Φυλακών και τελικώς αποφασίστηκε να αποτελέσει νοσοκομείο αποκλειστικά για χρήση των φυλακισμένων (εικ.3). Η μεταφορά του Αστικού Νοσοκομείου κρίθηκε αναγκαία, επειδή ο χώρος που είχε παραχωρηθεί από την Εγχώρια Διοίκηση στο Μαντούκι «κατέστη ανεπαρκής και υπό έποψιν στερεότητας όχι ασφαλής». (1) Επίσης, οικονομικοί λόγοι επέβαλαν τη συστέγαση των δύο νοσοκομείων, προκειμένου να υπάρχει ένας μόνο εσωτερικός γιατρός και να χρησιμοποιούνται ως νοσοκόμοι δύο φυλακισμένοι που είχαν επιδείξει καλή διαγωγή, καταργώντας έτσι τις δύο θέσεις εσωτερικών βοηθών.

Το ισόγειο του κτιρίου χρησιμοποιήθηκε για τη νοσηλεία των φυλακισμένων, των οποίων τα δωμάτια είχαν σιδερένιες πόρτες, ώστε να μην μπορούν να αποδράσουν, αλλά και για αερισμό του χώρου νο-

σηλείας. Επίσης στο ισόγειο στεγάζονταν οι φρουροί των καταδίκων, το μαγειρείο, τα λουτρά και οι αποθήκες του νοσοκομείου. Ο πρώτος όροφος, ο οποίος διέθετε τέσσερις αίθουσες του ίδιου μεγέθους, μαζί με ένα ακόμη δωμάτιο, αποτέλεσε τους χώρους του νοσοκομείου, στο οποίο νοσηλεύονταν αστυνομικά όργανα, ασθενείς επί πληρωμή και άποροι Κερκυραίοι. Ο δεύτερος όροφος χρησιμοποιήθηκε για νοσηλεία των γυναικών και των εταίρων. Επίσης, στον δεύτερο όροφο στεγάστηκε το φαρμακείο, αίθουσα χειρουργείου, αίθουσα διδασκαλίας καθώς και χώροι για τους υπαλλήλους του νοσοκομείου. Το ανατομείο αποφασίστηκε για λόγους υγιεινής να μην στεγασθεί στο κτίριο, αλλά να οικοδομηθεί μικρό οίκημα για το σκοπό αυτό δίπλα στο νοσοκομείο. Σύμφωνα με μαρτυρία του Κ.Χ.Μ. Κυριάκη, νοσηλεύονταν κατά μέσον όρο 550 άτομα περίπου το χρόνο, από τους οποίους λίγοι μόνο επί πληρωμή. (8)

Κατά τη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου 1940-1941, το Αστικό Νοσοκομείο μεταφέρθηκε από τις 2 Νοεμβρίου 1940 στις εγκαταστάσεις των Παιδικών Εξοχών στις Μπενίτσες και το κτίριό του χρησιμοποιήθηκε σαν πρόχειρο νοσοκομείο διακομιδής. Μετά τη συνθηκολόγηση επαναλειτούργησε στο χώρο του και στα 1942 πραγματοποιήθηκε προσθήκη του ισόγειου κτιρίου δεξιά στην είσοδο από τους Ιταλούς κατακτητές. Με τον εμπρησμό της πόλης από την γερμανική αεροπορία στις 13-14 Σεπτεμβρίου 1943, μεταφέρθηκε για ένα διάστημα και λειτούργησε στην Άφρα. (9)

Το 1957 εφαρμόστηκε ο νέος Οργανισμός Λειτουργίας, σύμφωνα με το Ν.Δ. «Περί αναμορφώσεως του Οργανισμού του Αστικού Νοσοκομείου Κερκύρας» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως 254/18-09-1957 τ. Α') και το νοσοκομείο μετονομάστηκε σε Γενικό Νοσοκομείο Κερκύρας.

Το Γενικό Νοσοκομείο λειτούργησε στον ίδιο χώρο, δίπλα στις φυλακές, μέχρι τις αρχές του έτους 1966, όταν επί των ημερών της διεύθυνσης του Γ. Χρυσικόπουλου, μεταστεγάστηκε στο νέο Γενικό Νοσοκομείο Κέρκυρας επί της οδού Ιουλίας Ανδρεάδη 1, στο λόφο του παλιού Εβραϊκού νεκροταφείου. (7)

Διοίκηση του Αστικού Νοσοκομείου

Αρχικά η διοίκηση του Αστικού Νοσοκομείου ανέτεθηκε από τον Δηλώτη στην Αδελφότητα της Υπερευλογημένης Παρθένου του Rosario⁷. Την Επιτροπή Διοίκησης του ιδρύματος αποτελούσαν ο προϊστάμενος της Αδελφότητας και δύο διαχειριστές, οι οποίοι εκλέγονταν από την Αδελφότητα και ανελάμβαναν

5 Santo Monte di Pieta: Το 1630 ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του Γενικού Προνοστή Θάλασσας Antonio Pisani, ενεχυροδανειστήριο στην Κέρκυρα με σκοπό να αποτρέψει την εκμετάλλευση του λαού από την τοκογλυφία. Παρείχε δάνεια με χαμηλό τόκο έναντι ισοδύναμων ενέχυρων.

6 Οι φυλακές Κέρκυρας άρχισαν να οικοδομούνται το 1840 με πρωτοβουλία του Άγγλου Αρμοστή Sir Howard Duglas.

7 Η Beata Vergine del Rosario ιδρύθηκε στις 22 Μαΐου 1614 και το ίδιο έτος ανήγειρε ιερό στην εκκλησία της Annunziata (Ευαγγελιστριάς). Η αδελφότητα αναγνωρίστηκε από τον προϊστάμενο των Δομινικανών στη Ρώμη Lucas Castellinus στις 21 Ιουλίου 1628. Το 1744 η αδελφότητα έχτισε δική της εκκλησία, τον ναό της Υπεραγίας Θεοτόκου του Ρόδου στη Σπιανάδα, η οποία καταδαφίστηκε το 1827 από τους Άγγλους.

χρέη ταμεία εναλλάξ κάθε μήνα. Από ορισμένους λογαριασμούς φαίνεται ότι το νοσοκομείο εξακολουθούσε να διοικείται από την ίδια επιτροπή της Αδελφότητας του Ροζάριο μέχρι το 1814 (6). Στη συνέχεια τη διαχείριση των πόρων του Νοσοκομείου ανέλαβε η Κυβέρνηση (σύμφωνα με τον υπ' αριθ. Ν. 32/30-05-1820 του Α' Κοινοβουλίου), ενώ από τις 25 Μαρτίου 1844, σύμφωνα με τον υπ' αριθ. 68 νόμο του Ζ' Κοινοβουλίου, το Νοσοκομείο με την ιδιαίτερη περιουσία του περιέρχεται στην Εγχώρια Διαχείριση της Κέρκυρας⁸.

Σύμφωνα με την από 2 Δεκεμβρίου 1846 απόφαση της Γερουσίας, για να συντονισθεί καλύτερα η διεύθυνση και η διαχείριση των νοσοκομείων, των ασύλων, των θεραπευτηρίων και όλων των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, τα ιδρύματα αυτά τέθηκαν κάτω από την άμεση διεύθυνση και διαχείριση επιτροπής από γιατρούς. (6) Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 3 της ίδιας απόφασης, Πρόεδρος της Επιτροπής ορίζεται ο Έπαρχος Κέρκυρας και ο Γενικός Διευθυντής του Υγειονομείου. (1)

Μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα (1864), συστάθηκε Διαχειριστική Επιτροπή για τη διοίκηση, διαχείριση και διανομή των προσόδων της Εγχωρίου Διαχειρίσεως. Η Επιτροπή αυτή ανέλαβε και το καθήκον της διαχείρισης των προσόδων του νοσοκομείου. Τελικώς η οριστική διανομή της Εγχωρίου Περιουσίας πραγματοποιήθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1887, σύμφωνα με τον νόμο ΑΦΙ'/28-05-1887. Βάσει του νόμου αυτού η διοίκηση του νοσοκομείου καθώς και των άλλων αγαθοεργών καταστημάτων, ανατέθηκε σε Αδελφάτο, σύμφωνα με το από 1ης Δεκεμβρίου 1836 Βασιλικό Διάταγμα. (1)

Το Αδελφάτο ήταν αρχικά επταμελές (Ν. 3687/1929, ΦΕΚ 31/29-01-1929, τ.Α'), αλλά λίγα χρόνια αργότερα, (άρθρο 1 του Ν. 5910/1933, ΦΕΚ 356/1953, τ. Α'), το Αδελφάτο έγινε πενταμελές με Πρόεδρο τον Δήμαρχο της πόλης. Τα υπόλοιπα τέσσερα μέλη εκλέγονταν από το Δημοτικό Συμβούλιο με μυστική ψηφοφορία μεταξύ εγκρίτων Κερκυραίων πολιτών, εγκατεστημένων στην πόλη της Κέρκυρας ή στα προάστια αυτής. Μέλη του Αδελφάτου, ωστόσο, δεν επιτρέπεται να γίνουν όσοι ήταν Βουλευτές, Γερουσιαστές, Δημαρχικοί Πάρεδροι, Δημοτικοί ή Κοινοτικοί Σύμβουλοι, υπάλληλοι του ιδρύματος ή Δημόσιοι και Δημοτικοί υπάλληλοι. Τα πρακτικά της εκλογής του Αδελφάτου υποβάλλονταν εντός πέντε ημερών στο Νομάρχη Κερκύρας και εκείνος με τη σειρά του εντός δεκαπέντε ημερών από την υποβολή τους, προέβαινε σε έλεγχο και κατόπιν στην ανακήρυξη των μελών. Η διάρκεια της υπηρεσίας του Αδελφάτου ήταν ισόχρονη με εκείνη των Δημοτικών και Κοινοτικών Αρχών.

Νοσοκομείο του Ιονίου Πανεπιστημίου

Το 1826 ιδρύθηκε το νοσοκομείο της Ιονίου Ακαδημίας, με ενέργειες του Λόρδου Guilford, με σκοπό να καλύψει τις εκπαιδευτικές ανάγκες της Ιατρικής Σχολής. Στο νοσοκομείο αυτό νοσηλεύονταν οξεία σοβαρά περιστατικά, είτε παθολογικά, είτε χειρουργικά, που παράλληλα αποτελούσαν και υλικό κατάλληλο για την εκπαίδευση των σπουδαστών της Ιατρικής Σχολής. Δεν επιτρέπεται η εισαγωγή ελαφρών περιστατικών, που μπορούσαν εύκολα να νοσηλευτούν στο σπίτι. Στο νοσοκομείο επίσης γινόταν δεκτές γυναίκες για τοκετό, κυρίως εφόσον υπήρχε κίνδυνος ανώμαλου τοκετού. Την εισαγωγή των αρρώστων στο νοσοκομείο επέτρεπαν οι δύο διευθυντές της κλινικής, ενώ τα φάρμακα που χρησιμοποιούσε το νοσοκομείο παρασκευάζονταν στο εργαστήριο του Πανεπιστημίου, αλλά, εάν υπήρχε επείγουσα ανάγκη, μπορούσαν να τα προμηθευτούν από το στρατιωτικό φαρμακείο της Κέρκυρας με κυβερνητική άδεια. Δεν είναι γνωστό πότε σταμάτησε τη λειτουργία του το Νοσοκομείο του Πανεπιστημίου. Πιθανότητα όμως αυτό συνέβη μετά το θάνατο του Guilford, γύρω στο Νοέμβριο του 1827. (6)

ΕΙΚΟΝΑ 1: Το Στρατιωτικό (Αγγλικό) Νοσοκομείο της Κέρκυρας στο Παλαιό Φρούριο.

Το Αγγλικό Νοσοκομείο

Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας (1815-1864), λειτουργούσαν στην Κέρκυρα δύο στρατιωτικά νοσοκομεία, για την εξυπηρέτηση των στρατευμάτων.

Το πρώτο μεγάλο νοσοκομείο βρισκόταν στο βορειότερο άκρο της πλατείας Σπιανάδας και αποτελούσε το Κεντρικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Εκεί υπήρχε η δυνατότητα να εξυπηρετηθούν οι ασθενείς των δύο ταγμάτων και επίσης υπήρχαν οι αποθήκες των φαρμακείων και φαρμακείο για γενικούς σκοπούς. Το νοσοκομείο της Σπιανάδας ή νοσοκομείο της Πόλεως, όπως λεγόταν, φαίνεται ότι ήταν το ίδιο νοσοκομείο που χρησιμοποιήθηκε από τους Βενετούς, τους Γάλλους και τους Ρώσους. Το νοσοκομείο αυτό θεωρείται ότι ήταν ικανό να περιθάλψει 270 ασθενείς. Ήταν χωρισμένο σε επτά θαλάμους διαφόρων μεγεθών, με δέκα κρεβάτια στο μικρότερο και τριάντα έξι στο με-

8 Η εγχώρια Διαχείριση ήταν από τους πλουσιότερους κλάδους της οικονομίας της Ιονίου Πολιτείας.

γαλύτερο. Ένας μεγάλος θάλαμος, με κακό αερισμό, χρησιμοποιούνταν ως τραπεζαρία για τους αναρρωγύοντες. Διέθετε επίσης κουζίνες, αποθήκες και αυλή στην οποία υπήρχαν δύο μεγάλα ντεπόζιτα νερού.

Το δεύτερο στρατιωτικό νοσοκομείο (εικ.1) βρισκόταν στην Ακρόπολη (Cittadelle) και οικοδομήθηκε το 1835 από τους Άγγλους, για την περίθαλψη του αγγλικού στρατού στην Κέρκυρα. Είχε τη δυνατότητα να περιθάλψει εκατόν και σε περιπτώσεις ανάγκης έως εκατόν είκοσι ασθενείς. Τα κρεβάτια ήταν κατανεμημένα σε τέσσερις θαλάμους, χωρητικότητας είκοσι έξι έως και είκοσι οκτώ κρεβατιών.

Σύμφωνα με το Statistical Report(1) του 1839 αναφέρεται η λειτουργία ως στρατιωτικού νοσοκομείου ενός ακόμη τριώροφου κτιρίου, κάτω από το προηγούμενο, από τους οποίους οι δύο επάνω χρησιμοποιούνταν για τους ασθενείς και το ισόγειο για αποθήκες.

Επίσης, ως στρατιωτικό νοσοκομείο φέρεται να λειτουργούσαν στη βορειοανατολική πλευρά του φρουρίου, στους πρόποδες του βράχου, δύο διώροφες οικίες, με ένα θάλαμο στον κάθε όροφο.

Σύμφωνα με το ίδιο έγγραφο, το 1829 ιδρύθηκε στην Παλαιοκαστρίτσα ένα ακόμη νοσοκομείο για την ανάρρωση των στρατιωτών. Το νοσοκομείο αυτό ήταν παλαιότερα μοναστήρι και αποτελούνταν από ένα πέτρινο κτίριο με δύο πατώματα. Το πάνω προοριζόταν για την περίθαλψη πενήντα έως εξήντα ασθενών και το κάτω για κουζίνα και δωμάτια της φρουράς ορισμένων στρατευμάτων που κατά περιόδους κατέλυαν εκεί.

Το 1858 κτίσθηκαν στην Ακρόπολη νέα κτίρια του στρατιωτικού νοσοκομείου. (6) Το νοσοκομείο συνέχισε τη λειτουργία του και στα κατοπινά χρόνια. Σύμφωνα μάλιστα με επιγραφή, που βρίσκεται αναρτημένη στον εξωτερικό βορινό τοίχο του νοσοκομείου, αναφέρεται το έτος ίδρυσής του καθώς και η αποκατάσταση και επαναλειτουργία του από το 1917-1918. Στο κτίριο αυτό στεγάστηκε αργότερα και η Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών της Κέρκυρας. Το κτίριο του νοσοκομείου εξακολουθεί να στέκεται, αλλά έχει πια παραδοθεί στη φθορά του χρόνου.

Δημόσιο Φρενοκομείο

Το Δημόσιο φρενοκομείο ιδρύθηκε το 1838, όταν αρμοστής ήταν ο Sir H. Douglas και είναι το αρχαιότερο των ψυχοθεραπευτηρίων της Βαλκανικής Χερσονήσου. Πρώτοι διευθυντές του ήταν οι Άγγλοι γιατροί Hadway και Bonici, με υποδιευθυντή τον Επτανήσιο γιατρό Π. Ζαγκαρόλα (11). Το νοσοκομείο ιδρύθηκε στο προάστιο του Αγίου Χαράλάμπους, το γνωστό San Rocco και στεγάστηκε σε κτίριο, το οποίο ανήκε στο συγκρότημα των στρατώνων και των οχυρώσεων του προαστίου Αγίου Ρόκκου και χρησιμοποιούνταν ως στρατώνας Μηχανικού.

Πριν ιδρυθεί το φρενοκομείο, οι φρενοβλαβείς

κλείνονταν στις φυλακές. Οι συνθήκες διαβίωσής τους εκεί ήταν ανυπόφορες και όχι μόνο τους έλειπαν οι στοιχειώδεις ανέσεις και η ιατρική θεραπεία, αλλά πολλές φορές υποβαλλόταν σε βάρβαρες σωματικές τιμωρίες. (6)

Υπό τη μορφή αυτή λειτούργησε μέχρι την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα το έτος 1864, οπότε περιήλθε στο Ελληνικό Δημόσιο, το οποίο ανέλαβε εξ ολοκλήρου τα έξοδα συντήρησης και λειτουργίας αυτού.

Το έτος 1880, λόγω της αλματώδους αύξησης του αριθμού των ψυχοπαθών, κατεβλήθη, από τον τότε Διευθυντή ιατρό Χρήστο Τσιριγώτη, προσπάθεια επέκτασης για την ανέγερση νέων κτιρίων, η οποία ολοκληρώθηκε μόλις το έτος 1904. Σύμφωνα με μαρτυρία του Κ.Χ.Μ. Κυριάκη, τα διαμερίσματα του φρενοκομείου διακρίνονταν σε: «α) τμήμα ησύχων συνεισφορέων και εις ανάρρωνσιν, β) τμήμα ηλιθίων και ρυπαρών, γ) τμήμα ανησύχων και ταραξιών και δ) μανιακών και επικινδύνων, κεχωρισμένως κατά φύλον. Προσέτι περιλαμβάνονται Ναός, Διευθυντήριο, υδροθεραπευτήριο, μαγειρείον, πλυντήρια, αποθήκαι, αίθουσαι εργασιών και συναναστροφών, ανθώνες και κήποι.» (8)

Με βασιλικό διάταγμα στις 11-1-1939 (ΦΕΚ 22/Α/1939) ορίσθηκε το καταστατικό του Οργανισμού του Δημόσιου Ψυχιατρείου Κερκύρας με μία Ψυχιατρική Κλινική μέχρι 650 κλίνες, καθώς και προβλεπόμενο Ακτινολογικό και Μικροβιολογικό εργαστήριο. Το 1956 αναμορφώθηκε ο οργανισμός και μετονομάσθηκε σε «Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Κέρκυρας» με την ταυτόχρονη σύσταση δύο Ψυχιατρικών Κλινικών, ενώ το 1961 συνεστήθη και Παθολογική Κλινική. Τον Απρίλιο του 1959 ξεκίνησε η λειτουργία του Ακτινολογικού εργαστηρίου και το 1960 του Μικροβιολογικού. (12)

Ως αποτέλεσμα της μακρόχρονης διαδικασίας της Ψυχιατρικής Μεταρρύθμισης, επιτεύχθηκε η παύση της λειτουργίας του ασύλου αυτού στις 10 Οκτωβρίου 2006 και έτσι το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Κέρκυρας πέρασε στην ιστορία δίνοντας τη θέση του στο «Κοινωνικό Δίκτυο Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας Κέρκυρας» και σήμερα ανήκει οριστικά στο Γενικό Νοσοκομείο Κέρκυρας.

Νοσοκομείο για τα αφροδίσια νοσήματα

Ένα μεγάλο πρόβλημα για την Κέρκυρα ήταν τα αφροδίσια νοσήματα και ιδιαίτερα η σύφιλη, λόγω μεγάλου αριθμού ναυτικών καθώς το νησί διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο ως σταθμός για τη διεξαγωγή όχι μόνο ναυτικών πολεμικών επιχειρήσεων αλλά και σημαντικής εμπορικής δραστηριότητας.

Η απόφαση για την ίδρυση νοσοκομείου για τα αφροδίσια νοσήματα πάρθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 1817 από τον Αρμοστή F. Adam και ιδρύθηκε στις 5

Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου. Το νοσοκομείο στεγάστηκε στο Νέο Φρούριο μέσα στην πόλη της Κέρκυρας (1) και προοριζόταν για τη νοσηλεία γυναικών που εκδιόταν με αμοιβή.

Η Αστυνομία ήταν αυτή που συνέτασσε και παρέδιδε στο νοσοκομείο κατάλογο με τα ονόματα των γυναικών που εκδίδονταν, προκειμένου να τους χορηγηθεί πιστοποιητικό υγείας. Χωρίς αυτό το πιστοποιητικό δεν τους επιτρεπόταν να συνεχίσουν να εξασκούν το επάγγελμά τους. Οι γυναίκες που εκδιόταν με αμοιβή ήταν υποχρεωμένες να εξετάζονται δύο φορές το μήνα. Εκτός όμως από τις γυναίκες που ήταν γραμμένες στον κατάλογο που διατηρούσε η αστυνομία, αν κάποιος στρατιώτης ενοχοποιούσε κάποια γυναίκα ότι έγινε η αιτία να κολλήσει αφροδίσιο νόσημα, τότε η γυναίκα αυτή φερόταν στο νοσοκομείο για εξέταση.

Στο νοσοκομείο υπήρχε ένας Άγγλος γιατρός και τα φάρμακα προμήθευαν στο ίδρυμα οι αγγλικές αποθήκες. Ωστόσο, παρά τους αυστηρούς περιορισμούς, που επέβαλαν στις εκδιδόμενες γυναίκες, ώστε αυτές να εξετάζονται σε τακτά χρονικά διαστήματα, φαίνεται ότι τα μέτρα αυτά δεν τηρούνταν πάντοτε με την ίδια αυστηρότητα μέχρι τα τελευταία χρόνια της Αγγλοκρατίας. Από την ίδρυση του ιδρύματος και μέχρι το Μάρτιο του 1822, είχαν εισαχθεί στο νοσοκομείο 292 γυναίκες. Ωστόσο, το Φεβρουάριο του 1822 προσήλθαν για εξέταση μόνο 39, ενώ στον κατάλογο ήταν καταγεγραμμένες 63 γυναίκες. (6)

Ίδρυση Γενικού Νοσοκομείου Κέρκυρας

Ο Οργανισμός Διοικήσεως και Λειτουργίας του Γενικού Νοσοκομείου Κέρκυρας συστάθηκε το 1957, ύστερα από την αναμόρφωση του Οργανισμού του Αστικού Νοσοκομείου Κέρκυρας, που πραγματοποιήθηκε με το Ν.Δ. 254/18-09-1957 και δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης 219/31-10-1957, τ. Α'.

Ωστόσο, η αλλαγή αυτή ουσιαστικά κυοφορήθηκε μερικά χρόνια πριν, όταν το κράτος στην προσπάθειά του να συστηματοποιήσει την παροχή υπηρεσιών υγείας στην Ελλάδα, ψήφισε το Σεπτέμβριο του 1953 το Ν.Δ. «Περί οργάνωσης της ιατρικής αντίληψης» (Εφημερίδα Κυβέρνησης 2592/1953) και τον Οκτώβριο του 1953 το Β.Δ. «Περί διαίρεσης της Επικρατείας σε υγειονομικές περιφέρειες». (10)

Με το Ν.Δ. 2592/1953 καθορίστηκαν μέτρα για την αναβάθμιση του υγειονομικού τομέα ιατρικής περίθαλψης. Το διάταγμα προέβλεπε τη δημιουργία οργάνων σχεδιασμού σε κεντρικό, περιφερειακό και επαρχιακό επίπεδο, καθώς και τη σύσταση περιφερειακών υπηρεσιών του υπουργείου. Συγκεκριμένα θεσμοθετήθηκε η ίδρυση μονάδων παροχής υπηρεσιών υγείας, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας περίθαλψης. Πρόκειται για τους κοινοτικούς υγειονομικούς σταθμούς και τα νοσοκομεία αντίστοιχα, τα οποία δι-

ακρίθηκαν σε γενικά και ειδικά.

Επίσης, στο πλαίσιο διεύρυνσης του δημόσιου νοσηλευτικού τομέα, το Ν.Δ. όρισε την αυτοδίκαια υπαγωγή στο νόμο των εξής νοσηλευτικών ιδρυμάτων:

- Των κρατικών, με εξαίρεση τα ιδρύματα του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας
- Των νοσηλευτικών ιδρυμάτων του Α.Ν. 965/1937
- Των Ν.Π.Δ.Δ. που διέπονταν από ειδικούς νόμους

Επίσης, παρείχε δυνατότητα υπαγωγής στο νόμο στα δημοτικά/κοινοτικά νοσοκομεία, στα πανεπιστημιακά, καθώς και στα Νομικά πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου ή στα νοσηλευτικά ιδρύματα που στηρίζονταν από σωματεία ή άλλες οργανώσεις ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Σύμφωνα λοιπόν με το εν λόγω νομοθετικό διάταγμα, τα νοσηλευτικά ιδρύματα χαρακτηρίστηκαν ως Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, διοικούμενα από Διοικητικό Συμβούλιο και με προϊστάμενο των υπηρεσιών τους διοικητικό διευθυντή. Τον έλεγχο ασκούσε το Περιφερειακό Συμβούλιο Ιατρικής Αντίληψης, ενώ η εποπτεία ανήκε στο Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας. Η ιατρική περίθαλψη δεν παρεχόταν δωρεάν. Οι ασθενείς ή οι οριζόμενοι από το νόμο κατέβαλλαν τα νοσήλια ή την αμοιβή των ιατρικών και εργαστηριακών πράξεων στο ίδρυμα. Σε ό,τι αφορά τα εισοδήματα των νοσοκομείων ως Ν.Π.Δ.Δ., οι πόροι τους προέρχονταν κυρίως από:

- Τα νοσήλια των ευπόρων.
- Τα νοσήλια των σχετικών απόρων ασθενών.
- Τα νοσήλια των ασφαλισμένων.
- Τα νοσήλια των απόρων, που τα κατέβαλλαν αρχικά οι κοινότητες και οι δήμοι και αργότερα το κράτος μέσω ειδικού λογαριασμού του Υπουργείου Πρόνοιας.
- Δωρεές, επιχορηγήσεις, εισφορές, κληρονομίες, κληροδοσίες κ.λ.π.
- Εισοδήματα από την εκμετάλλευση της περιουσίας τους.

Σύμφωνα με την υπ' αριθ. 40/19-04-1955 απόφαση του Αδελφάτου του Αστικού Νοσοκομείου Κέρκυρας και το Διάταγμα «Περί υπαγωγής του Αστικού Νοσοκομείου Κέρκυρας εις τας διατάξεις του Ν.Δ/τος 2592/1953 "Περί Οργάνωσης της Ιατρικής Αντίληψης"» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως 226/24-08-1955, τ. Α'), το νοσοκομείο μεταβάλλεται σε Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου υπό την επωνυμία «Γενικό Νοσοκομείο Κέρκυρας», ενώ η αναμόρφωση του οργανισμού, πραγματοποιήθηκε λίγα χρόνια αργότερα, το Σεπτέμβριο του 1957.

Ο αριθμός των νοσηλευτικών κλινών του νοσοκομείου ορίστηκε στις ογδόντα (80), ενώ η διεύθυνση του νοσοκομείου ασκούνταν από το Διοικητικό Διευθυντή, τον οποίο αναπλήρωνε σε περίπτωση απουσίας ο Γραμματέας του Νοσοκομείου.

Οι υπηρεσίες του νοσοκομείου διακρινόταν σε:

- Διοικητική Υπηρεσία, η οποία περιελάμβανε

α) τη Γραμματεία και

β) την Οικονομική Υπηρεσία.

- Ιατρική Υπηρεσία, η οποία περιελάμβανε:

A) Πέντε (5) Κλινικές:

α) Παθολογική, με δυναμικότητα 25 κλινών,

β) Χειρουργική, με δυναμικότητα 25 κλινών,

γ) Μαιευτική – Γυναικολογική, με δυναμικότητα 15 κλινών,

δ) Οφθαλμολογική, με δυναμικότητα 7 κλινών και

ε) Ωτορινολαρυγγολογική, με δυναμικότητα 8 κλινών.

B) τα Εξωτερικά Ιατρεία, αντίστοιχα των κλινικών και

Γ) τα Εργαστήρια, δηλαδή το Ακτινολογικό και το Μικροβιολογικό.

- Φαρμακευτική Υπηρεσία, η οποία περιελάμβανε το φαρμακείο,

- Νοσηλευτική Υπηρεσία, η οποία περιελάμβανε το νοσηλευτικό προσωπικό και

- Βοηθητική Υπηρεσία, η οποία περιελάμβανε:

α) Μαγειρείο,

β) Ραφείο – Σιδερωτήριο,

γ) Πλυντήριο,

δ) Προσωπικό Καθαριότητας.

Το προσωπικό του νοσοκομείου διακρινόταν σε κατηγορίες ανάλογες των προσόντων του, ως ακολούθως:

I. Διοικητικό Προσωπικό:

α) Μία θέση Διοικητικού Διευθυντή

β) Μία θέση Γραμματέα

γ) Μία θέση Λογιστή

δ) Δύο (2) θέσεις βοηθού λογιστή

ε) Μία θέση Γραφέα-Δακτυλογράφου

στ) Μία θέση Αποθηκάρου –Ιματιοφύλακα

II. Ιατρικό Προσωπικό

α) Πέντε θέσεις Διευθυντών Κλινικών

β) Δύο θέσεις Διευθυντών Εργαστηρίων

γ) Τρεις θέσεις Βοηθών Κλινικών, δηλαδή Παθολογικής, Χειρουργικής και Μαιευτικής – Γυναικολογικής Κλινικής.

III. Έναν Φαρμακοποιό

IV. Νοσηλευτικό Προσωπικό, αποτελούμενο από:

α) Μία θέση Διευθύνουσας Αδελφής,

β) Τρεις θέσεις Προϊσταμένων Αδελφών,

γ) Δεκαπέντε θέσεις Αδελφών Νοσοκόμων,

δ) Μία θέση Μαίας,

ε) Δύο θέσεις αρρένων Νοσοκόμων.

V. Βοηθητικό Προσωπικό (ειδικευμένο και ανειδίκευτο εκτός των ανωτέρων κατά κλάδους θέσεων):

α) Μία θέση Βοηθού Φαρμακείου,

β) Μία θέση Χειριστή Ακτινολογικού Εργαστηρίου,

γ) Μία θέση παρασκευαστή Μικροβιολογικού Εργαστηρίου,

δ) Μία θέση Μαγείρου,

ε) Δύο θέσεις Βοηθών Μαγείρου,

στ) Μία θέση Ηλεκτρολόγου – Υδραυλικού,

ζ) Μία θέση Ράπτριας

η) Μία θέση Σιδερώτριας,

θ) Εννέα θέσεις Καθαριστριών – Πλυντριών

ι) Δύο θέσεις Κλητήρα-Θυρωρού-Νυχτοφύλακα.

Επίσης, ως παράρτημα του νοσοκομείου λειτούργησε Φθισιατρείο (εικ. 2), στο λόφο του Αβράμη. Το κτίριο ήταν ισόγειο πλησίον του οικήματος του Γηροκομείου και διέθετε δυναμικό είκοσι κλινών. (11)

Το Γενικό Νοσοκομείο Κέρκυρας λειτούργησε στο κτίριο του παλαιού Αστικού Νοσοκομείου μέχρι το 1965, οπότε και μεταστεγάστηκε στις αρχές του έτους 1966 στο νέο κτίριο επί της οδού Ιουλίας Ανδρεάδη 1. Το 1972 με το υπ.αριθ. 698/14-11-1972 Β.Δ. (ΦΕΚ 200/1972, τ. Α') εφαρμόστηκε ο νέος οργανισμός λειτουργίας του νοσοκομείου και το ίδρυμα μετονομάστηκε σε «Γενικό Νοσοκομείο Κέρκυρας “Η Αγία Ειρήνη”» (11). Από το Δεκέμβριο του 2010 το Γενικό Νοσοκομείο λειτουργεί υπό νέα σκέπη, στην περιοχή Κοντόκαλι (εικ.5), σε σύγχρονες εγκαταστάσεις, ύστερα από προσπάθειες τριών περιόδου δεκαετιών.

9 Το νοσοκομείο ονομάστηκε «Αγία Ειρήνη» προς τιμήν της βασίλοπαίδου της Ελλάδος Ειρήνης, διότι με δική της πρωτοβουλία χρηματοδοτήθηκε από τη «Βασιλική Πρόνοια» η ανέγερση του στην οδό Ι. Ανδρεάδη.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Καταγραφή ασθενών Φθισιατρείου στο βιβλίο μητρώου ασθενών του Γ.Ν.Κ. το έτος 1954

ΕΙΚΟΝΑ 3: Κτίριο Αστικού Νοσοκομείου επί της οδού Κολοκοτρώνη (σημερινό 3ο Γυμνάσιο)

ΕΙΚΟΝΑ 4: Κτίριο Γ.Ν.Κ. επί της οδού Ι. Ανδρεάδη

ΕΙΚΟΝΑ 5: Το Γ.Ν.Κ. σήμερα στην περιοχή Κοντόκαλι

Summary:

Venice occupied Corfu in 1386 and throughout the Venetian domination rules were adopted and health institutions were established for the organization of Public Health. This effort continued with the arrival of the French and then the British occupying forces on the island.

Keywords: Corfu, hospital (civil, military, English), orphanage, quarantine station, bedlam, General Hospital

Βιβλιογραφία

1. Κεφαλλονίτης Γ., Η ιστορία του Αστικού Νοσοκομείου Κέρκυρας, Εκδ. Εταιρεία προς Ενίσχυσιν των Επτανησιακών Μελετών, Κέρκυρα 1940, σ.σ. 22,23,55, 56, 64-67
2. Κατσαρός Σπ., Χρονικά των Κορυφών, τ. Β', Κέρκυρα 1979, σ. 199
3. Θεοτόκης Σ., Η εκπαίδευσις εν Επτανήσω (1453-1864), Κέρκυρα, Κερκυραϊκά Χρονικά, τόμος 5ος, Κέρκυρα 1956, σ. 100
4. Bacchioni E., Il dominio Veneto su Corfu (1386-1997), Βενετία, 1956, σελ. 169
5. Βλασσόπουλος Στ., Στατιστικά – Ιστορικά περί Κερκύρας ειδήσεις, Κερκυραϊκά Χρονικά, τόμος 21ος, Κέρκυρα 1977, σ.σ. 65,115
6. Λασκαράτος Ι., Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864), Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα 1984, σ.σ. 27, 29, 56, 214-217, 219 - 224,226,227,230,231,255, 257
7. Αγίους Α., Οδοιπορικό στην παλιά Κέρκυρα, Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε., Κέρκυρα 2004, σ.σ. 76, 186-188,191
8. Κυριάκης Κ.Χ.Μ., Οδηγός της νήσου Κερκύρας μετά προσθήκης ιστορικών και άλλων ποικίλων ειδήσεων, Εκδ. Τυπογραφείο Α.Ζ. Διαλησμά, Αθήνα 1902, σ.σ. 92, 94
9. Μαντζαρόπουλος Ι., Ζούμπος Γ., Καρατζάς Α., «Το Γενικό Νοσοκομείο Κέρκυρας», Ιστορία των ελληνικών νοσοκομείων, Συλλογικό έργο, επιμ. Στάθης Γ., εκδ. Mediforce, σ. 19
10. Θεοδώρου Μ., Μητροσύλη Μ., Δομή και λειτουργία του Ελληνικού Συστήματος Υγείας (Διοικητικές και Νομικές Διαστάσεις), τόμος Γ', ΕΑΠ, Πάτρα 1999, σ.σ. 117-121
11. Ανώνυμος, «Νοσηλευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα», Κερκυραϊκά Χρονικά, τόμος (Α'), 1951, σ.σ. 203,204
12. Γ.Ν.Κ. <http://www.psynk.ondsl.gr/ph1.html>